

150 ÉVE SZÜLETETT BENEDEK ELEK

Benedek Elek születésének 150. évfordulója kapcsán elsőként az Országos Széchényi Könyvtárban nyílt kiállítás 2009. január végén, ezzel mintegy megadva a jelet egy egész éven át tartó Kárpát-medencei megemlékezés sorozatnak.

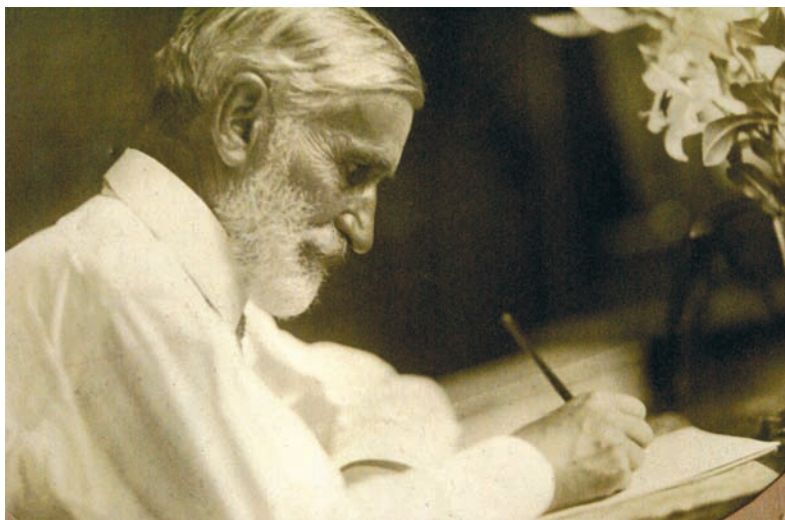
Benedek Elek az emberek tudatában általában, mint meseíró, mesemondó Elek apó szerepel. Azonban ha munkásságába mélyebben bepillantunk egy sokoldalú színes pályaképet kapunk, hiszen volt ő politikus „honatya”, újságíró, lapalapító és -szerkesztő, sőt kalendáriumok szerkesztője is. Nem csak mese és ifjúsági író, de szépíró és kritikus, fordító, tankönyvszerző és tanügyi író, szerkesztő és irodalom-szervező, aki körül mindig sokan csoportosultak, sok tehetséget fedezett fel, sokan köszönhetik neki indulásukat, pályafutásukat.

Benedek Elek neve nem ismeretlen a magyar ember előtt, hiszen egészen kisgyermek kortól találkozunk vele. Az óvodában és kisiskolásként az ő meséin keresztül szívjuk magunkba a magyar nyelv mese- és mondakincsének jelentős részét. Az ő történeteit is használják az írás és olvasás tanulása, tanítása folyamán. Fordításai és átdolgozásai olyan mélyen ívódtak belénk, hogy sokszor nem is gondoljuk, hogy az esetleg más nemzet alkotása. Sok esetben idézünk tőle, használjuk szófordulatait, adjuk tovább a gyermekeknek történeteit, és mindezt annyira természetesen, hogy el sem gondolkozunk, mi minden köszönhető neki.

A kiállításon bemutatásra került Benedek Elek munkássága és életútja. Az életére és ifjúkorára vonatkozó írások és dokumentumok mellett, megjelentek első versei, amelyek a korábbi téves magyarázatokkal ellentétben nem egyetemistaként, hanem utolsó éves székelyudvarhelyi kollégistaként 1877-ben, az Űstőkösben *Kópe* álnéven jelentek meg.

Külön hangsúlyt kapott politikai pályafutásának bemutatása, ami az országgyűlési beszédein kívül, politikai szakirodalomban (többek közt ő szerkesztette Apponyi beszédeinek első köteteit) a publicisztikaiban és szépirodalmi szinten is megjelent.

A kiállításon kiemelt területet kapott, újságírói, lap-szerkesztői és kalendáriumszerkesztői munkássága. A 2006 óta tartó, elsősorban az OSZK-ban folyó Benedek Elek munkásságának feltárására vonatkozó kutatások eredményeként tudható, hogy tizenhárom periodikának volt a szerkesztője és jó néhánynek alapítója is. Ezek közül mindössze három volt gyermeklap, amiknek azonban jóval nagyobb a jelentősége az utókor számára. Közülük legismertebb a *Cimbora*, a legelső *Az én újságom*, és ez évben kerekén száz esztendeje indult útjára a *Jó pajtás*.

Az író Benedek Elek.

Fél évszázados írói, közírói működése során szerkesztett politikai, szépirodalmi, kritikai és tanügyi napi- és hetilapokat is. Számtalan lap különböző rovatát szerkesztette, így a gyermekrovatokon túl, vezetett tanügyi rovatot, országgyűlési tudósításokat, sőt egy időben a közgazdasági rovatot is.

Mostanra már közel kettőszázötven lap lett ismertté, amelyben az élete folyamán megjelentek írásai, de valószínű a további kutatásokkal ez a szám még növekedni fog. Írásainak feltárását nehezítette, hogy újságírói pályafutása alatt, több mint félszáz álnevet használt, s ezek száma is még emelkedhet. Volt néhány nagyon ismert álneve, illetve kézjegye, mint például a *Székely Huszár*, avagy *Elek apó*, azonban álneveinek egy része csak gondos feltáró munkával igazolható. Néhány az

ismert és ismeretlen álnevei közül: *Góbbé, Kópé, Zeke, -k, Egy olvasó, A fordító, Igazmondó, Griff, Bús Székely, Fotografus, Huszár Benedek, Huszár Zoltán, Gyor siro; Senki; Székely; Szókimondó; A tárczairó; Vándor; Veto és Zeke Benedek*, és ez a sor még folytatható lenne. Sokat ezek közül csak egy-két alkalommal használt, másokat korszakosan, némelyet élete végéig.

A Millenniumra való készüléskor úgy gondolta, azaz tesz eleget az ünnep kíváncsainak, ha összegyűjti a magyar mese- és mondavilág kincseit, amit a kortársak lehetetlen vállalkozásnak tartottak, ám kétévnyi kitartó munkával neki sikerült, amivel a magyar mese- és mondairodalom első jelentős gyűjtése valósulhatott meg. Ez a többkötetes munka azóta nagyon sok kiadást és kiadásváltozatot ért meg, s a mai napig alapvető forrásként tekintenek rá. A kiállításon több kiadásváltozat is bemutatásra került. Kevésbé ismert, hogy a Millennium tiszteletére egy másik, ugyancsak sok kiadást meg-

tanúskodik *A püspök, meg a püspökfi, avagy: A magyar farsors*. c. 1927-ben megjelent munkája, mely szintén szerepelt az egyik kiállítási tárlóban.

Benedek Elek egyik nagy írói érdeme, hogy olyan fordításokat és átdolgozásokat, vagy ahogy akkoriban nevezték „magyar nyelvre átültetéseket” végzett, ami által a világ számos meséje és néhány más alkotás a köztudatban szinte teljesen magyarrá vált. Jelentősnek nevezhetők az *Ezeregy éjszakából* közölt meséi és Grimm fordításai, amelyeken generációk nőttek fel. Az ismert ifjúsági fiú regény, *Cooper: Vörös kalóz* c. munkáját ő fordította le és jelentette meg először magyar nyelven. A világ különböző tájairól gyűjtött, fordított és feldolgozott meséket, melyek a különböző *Arany, Ezüst, Piros és Kék* mesekönyvekben jelentek meg egy elsősorban angol nyelvterületen megjelenő mesegyűjteményből válogatva.

Benedek Elek népművelést irodalmi művein, különféle

szerkesztett kötetein, történelmi és néprajzi olvasókönyvein keresztül folytatott. Tanügyi írásai, tan- és könyvkritikái, a tanítás és a tanuló kisgyermekek érdekében tett megszólalásai a korban jelentősek és ismertek voltak. Tankönyvírásra őt és társait először Apponyi Albert kérte fel s egy egész sorozat tankönyv került megírásra iskolatípusok és korosztályok szerint. Tankönyveket nem csak gyerekeknek írtak, hanem felnőttek számára is az analfabétizmus felszámolása céljával, és foglalkoztak a nem magyar ajkú diákok magyar nyelvi tanulásával is. A tárlaton néhány általa szerkesztett, elfeledett, ritka tan-

könyvet is sikerült megmutatni a közönségnek.

Benedek Elek saját *Kis Könyvtár* vállalkozást indított, amelyet elsősorban az ifjúságnak szánt. Ez jelentős irodalomszervezői munkával is járt. Néhány évtized alatt, több mint kétszáz kötet jelent meg ebben a sorozatban, jónéhány akkoriban még fiatal, de később neves íróvá fejlődő szerzőtől is, így például Krúdy Gyulától, Móricz Zsigmondtól, Kaffka Margittól, és itt jelentek meg nagy népszerűsége szert tevő *Dörmögő Dömötör* kötetek is.

1898-ra felépült kisbaconi háza, ettől kezdve ideje nagyobb részét falusi otthonában töltötte. 1916-ban menekülni kényszerült a román betörés miatt szülőfalujából, majd 1921-ben, amikor kétszázezren jöttek menekülteként vele szembe, ő visszatért szülőföldjére, ahonnan élete végéig küzdelmes irodalomszervező tevékenységet folytatott. Élete utolsó évtizedében kifejtett munkássága Kazinczyhoz tette hasonlónvá, házának forrása pedig gyakran Széphalomhoz lett hasonlatos.

Tárlatvezetés a VII. szinti katalógustérben.

élt gyűjtése is napvilágot látott *A magyar népköltés gyöngyei. A legszebb népdalok gyűjteménye* címmel, amely itt szintén látható volt.

Szépírói munkássága elhalványulni látszik a gyermekirodalomban betöltött szerepe mellett. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni e területen végzett munkáit sem! Egyik legfigyelemreméltóbb munkája a *Testamentum*, mely a *Magyar Hírlap* hasábjain jelent meg először és azóta oly sok kiadást ért meg.

Benedek Elek kritikai működése is jelentős volt. Hozzá fűződik a korszak egyik legkitűnőbb kritikai lapja a *Magyar Kritika*, amely az ellene indított sajtóperrek miatt volt kénytelen megszűnni. Érdekes megjegyezni, hogy az első között volt Erdélyben, aki megértve Ady költészetét, írásban is védelmébe vette. Erről

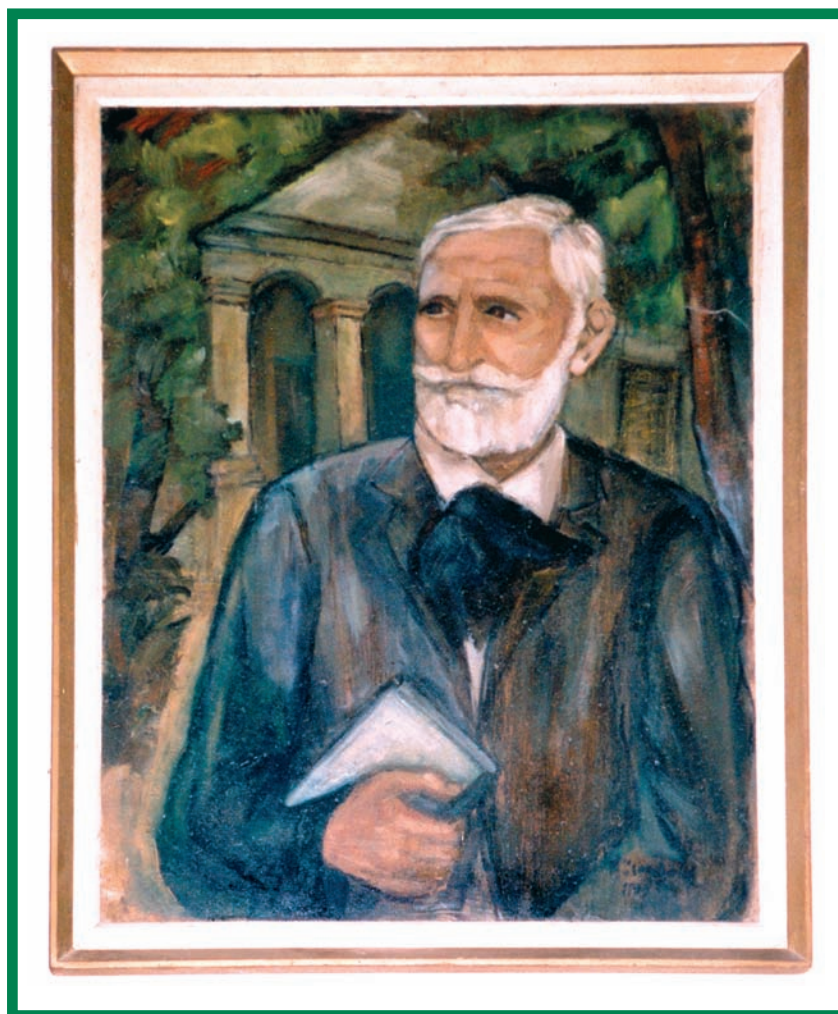
Hazatérve felismerte, hogy mindenki a saját fájdalmával és problémájával van elfoglalva, ám a legkisebbekkel, a jövő nemzedékével, azaz a gyermekek nevelésével, fejlődésével, tanításával nem törődik senki. Éppen ezért fogadta el a felkérést a *Cimbora* című képes gyermeklap szerkesztésére, mely akkoriban a Kárpát-medence legnépszerűbb gyermeklapjai közé tartozott.

Az OSZK évnvtó kiállításán kiemelten került bemutatásra Benedek Elek életének és munkásságának utóélete. A különböző típusú dokumentumok (elektronikus, hanglez, diafilm, stb.) mellett hangsúlyt kaptak életének és munkásságának feldolgozásai. Élettörténetét maga írta meg 1920-ban *Édes anyaföldem* c. regényében. A halála után nem sokkal, egyik első életrajzírója, fia Benedek Marcell volt. Munkásságának első jelesebb összefoglalóját Vezér Erzsébet írta meg s ő adta közre első könyvészeti bibliográfiáját is. Monografikus jellegű feldolgozások közül kiemelkedőnek nevezhető

Lengyel Dénes és Hegedűs Imre János munkái. Publicisztikáinak összegyűjtésével először Balogh Edgár foglalkozott, aki ebből több kötetet is megjelentetett az 1950-es '60-as években. A következő ilyen jellegű gyűjtésre közel fél évszázad múlva került sor, amelyet Perjámosi Sándor végzett és eddig három kötetben az *Ismeretlen Benedek Elek* címen látott napvilágot. Benedek Elek verseinek első összegyűjtésével Bardócz Orsolya foglalkozott, amely munka nemrégiben *Kisbaconi versek* címen jelent meg.

A kiállítás kurátora e sorok szerzője volt, a kiállítás létrejöttében Földi Erika segédkezett, szakmai támogatást a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársaiktól: Gazda Istvántól és Sipos Ágnestől kaptunk.

Perjámosi Sándor
perjamosi@oszk.hu

Benedek Elek portré a kisbaconi emlékházból.